

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Милена Димитрова Братоева
за научната продукция и учебно-преподавателска дейност
на **доц. д-р Гергана Руменова Русева**, единствен кандидат
в конкурса за професор по професионално направление **2.1. Филология**
(Санскрит – език и култура), обявен в ДВ бр. 86 от 13.10. 2023 г.

Документацията по конкурса е напълно изрядна и отговаря на изискванията на ЗНСНЗ. Приложената справка за изпълнение на минималните национални изисквания по ЗРАС показва, че кандидатката надхвърля минималните изисквания и в трите групи показатели (Г, Д, Е).

Данни за кандидатката

В периода 1995-2000 г. доц. Гергана Русева получава висше образование по Индология в специалност „Индология“, катедра „Класически Изток“, ФКНФ на СУ „Св. Климент Охридски“ и се дипломира като „магистър“. Преди това, през 1997 г., тя придобива ОКС „магистър“ във Физическия факултет на Софийския университет, в който завършва специалността „Физика на ядрото и на елементарните частици“. В периода 2002-2005 г. доц. Русева е редовен докторант в катедра Класически Изток“, където през 2005 г. защитава дисертационния си труд и получава ОКС „доктор“. Може да се каже, че от началото на редовната ѝ докторантура нейният професионален път е тясно свързан със специалност Индология и с катедрата „Класически Изток“, в която работи като хоноруван преподавател по Ведийски език и Санскрит до 2009 г., въпреки че в периода 2000-2009 г. Гергана Русева работи като физик-специалист в Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика (ИЯИЯЕ) на БАН. През 2009 г. доц. Русева става щатен преподавател в катедра „Класически Изток“, след спечелен конкурс за главен асистент по санскрит. През 2012 г. се хабилитира като „доцент“ по санскрит в същата катедра. Доц. Русева е отговорник на специалност „Индология“ в рамките на 10 години (2009-2019), а от 2019 г. и понастоящем – ръководител на катедра „Класически Изток“. От същата година е и член на Факултетния съвет на ФКНФ.

Оценка на учебно-преподавателската дейност на кандидатката

Доц. Гергана Русева преподава и в трите образователно-квалификационни степени. Основната дисциплина, която води в бакалавърската програма на специалност „Индология“ е *Санскрит* (I и II части). Но освен това преподава и задължителните дисциплини *Морфология и синтаксис на хинди*, а от 2022 г. – *Лексикология и синтаксис на хинди*, *Академично писане*, *Даршана – индийски мирогледни учения*, както и избираемата дисциплина *Дьотиша: традиционна индийска астрология*. Тя преподава *Санскрит* и в магистърските програми „Индийско и иранско културознание и обществознание“ и „Будизъм: езици, литератури и култури (с източен език)“. В последната магистърска програма доц. Русева води и обучението по задължителните дисциплини *Ранният будизъм в текстове*, *Семинар за подготовка на дипломна работа*, както и избираемата *Въведение в пали по Дхаммапада*. Доц. Русева е преподавала и избираемата дисциплина *Санскрит за неиндолози* в специалност „Класическа филология“. Доц. Русева води курсове и в Докторантското училище на ФКНФ (2). Тя е била научен ръководител/консултант на докторски дисертации (общо 4, от които две успешно защитени), както и на магистърски дипломни работи (3). Автор е на рецензии и становища в конкурси за придобиване на ОКС „доктор“ (6) и е участвала в научно жури за заемане на академичната длъжност „главен асистент“ (4). Работила е като ръководител или член на екипа в рамките на общо 11 проекта, от които 2 на ЕС, 5 по НИС. Заслужава да бъде отбелязан фактът, че няколко от проектите са съвместни със студенти от специалност Индология.

Оценка на научната продукция и научните приноси на доц. Гергана Русева

В настоящия конкурс за професор доц. Русева участва с научна продукция, включваща 2 монографии, 5 студии и 4 статии, публикувани в периода 2018-2023 г. Две от публикациите (No. 3, 8 от списъка с публикации по конкурса) са индексирани в базата данни Web of Science, една (No. 9) – в ERICH PLUS. Публикациите на доц. Русева след хабилитирането ѝ като доцент през 2012 г. обаче са много повече, което е видно от приложения списък. Всички те говорят красноречиво за нейната научна продуктивност и изследователска страст. Което е по-важно, те я разкриват като сериозен и задълбочен учен с иновативни идеи, който защитава аргументирано научните си хипотези.

Тъй като познавам професионалното развитие на Гергана още от самото начало, ще си позволя да кажа, че постепенно тя се изгради като сериозен специалист в

областта на санскритологията и ведологията, който се ползва с авторитет сред индологичната колегия, което е видно и от справката за цитиранията на нейните трудове, в която обаче, ще си позволя да отбележа, не са отразени всичките й цитирания.

В голямата си част нейните публикации, не само тези, с които участва в конкурса, показват, че от самото начало на научния й път интересите й са фокусирани върху ключови по отношение на древноиндийския светоглед концепти, митологични представи, про-философски идеи и метафизични представи в тяхната рефлексия във ведийски и санскрит. Като блестящ познавач на древния индийски език, Русева успява да „влезе в ума“ (ако се позова на Витцел) на създателите на тези дълбоко метафорични и полисемантични, а много често и енигматични, текстове и да реконструира мисловната парадигма на ведическите поети, ритуални експерти и епическите певци. Тоест, въпреки че преподава основно санскрит, Русева не може да бъде наречена просто езиковед, тя обговаря изследваната проблематика в една по-широка, културологична, психологическа и философска перспектива, с други думи подхожда винаги интердисциплинарно. Прави впечатление, че е особено изкушена от известно време от методите на когнитивната лингвистика, които се прилагат все по-успешно в изследването на ведическата митология. Държа да подчертая, че широките интереси на Русева са съчетани и със също толкова широка информираност не само по отношение на специализираната индологична литература, но и в други области на хуманитаристиката, като да речем психологията. Затова и библиографските справки за цитираната литература в нейните научни трудове са впечатляващо дълги.

През последните няколко години във фокуса на задълбочения научен интерес на доц. Русева са представите за време в индийската култура, което е видно и от публикациите, с които участва в конкурса (№. 1, 3, 4, 5, 7, 8, 11). Размишленията й по темата са обобщени в монографията й *Напред към миналото, назад към бъдещето: Идеи за времето в Древна Индия*, която безспорно заема най-важно място в разглежданата научна продукция. Затова ще се спра по-подробно на тази публикация. Както посочва авторката в Предговора, интересът й към темата е провокиран от начина, по който се интерпретира „усещането за време“ в емблематичния трактат на Патанджали *Йогасутра*, както и разбиранията за паметта в някои направления и школи на будизма (с.1). За да отговори на възникналите въпроси, тя се опитва да намери и осмисли отправната точка на тези идеи в най-древните текстове на

индийската култура – Ведите и епоса *Махабхарата* и евентуално да открие определени посоки в развитието на представите на древните индоарии за време и пространство, такива каквито те са закодирани в езика на сакралните текстове и епоса. Изследването обхваща 224 стр. и включва следните пет глави: *Времето както се разкрива в езика, Годината и колелото на времето. Първичност и всеобхватност на времето, За съдбата и времето в Махабхарата – колелото, нишката и станът, Всеобхващащото време, Календар*. Всяка една от тях се състои от по няколко подглави и подчасти, които следват логиката на разгръщане на разсъжденията на авторката. В края на монографията е посочен изворовият материал, върху който стъпва изследването, и респектиращ брой научна литература. Русева е изготвила и три Показалеца (на санскритските термини, на авторите и на цитираните ведийски и санскритски текстове), които имат безспорна прагматична стойност. Много умело са подбрани и илюстрациите в книгата, които визуализират по ефективен начин изложените съждения.

Схващанията на древните индоарии за времето са привличали интереса на не един и двама индолози, чиито интерпретации и заключения са познати на Русева, която ги е цитирала в изследването си, а това показва нейната отлична експертиза относно обекта на изследването ѝ. По-същественото в случая обаче е това, че тя следва свой оригинален подход, което придава подчертана значимост на монографията ѝ. Пример в тази връзка (но не единствен) е отправната точка на изследването, а именно преосмислянето на собствения превод от санскрит на български на строфа от *Катха упанишад* (1.6), което я кара да се замисли за разликите в схващанията за времето в индийската и българската култури. Опирайки се на доказалата се във времето методика на когнитивната лингвистика и по-конкретно на анализите на пространствените когнитивни метафори за изразяване на време в различните езици, Русева проследява различните концептуализации на времето в древноиндийската митология. Напълно логично тя разглежда в началото когнитивни метафори от *Ригведа*, посредством които времето се представя пространствено по осите напред – назад, нагоре – надолу. Тук ще открия само едно от наблюденията на Русева в частта от изследването, посветена на оста напред – назад (1.4.2. *Представяне на времето посредством пространството по хоризонталната ос с направление напред-назад*). Коментирайки спецификата на употребите на прилагателните и наречията във ведийски и в санскрит с най-обща значения „първи“, „преден“, „минал“, „източен“ и съотв. „следващ“, „заден“,

„западен“, „бъдещ“, авторката препраща към уникалната фонетична подредба на санскритската азбука и достига до много интересния, поне според мен извод, че „Първо са разположени гласните, които се произнасят на тези места в устната кухина, до които дъхът достига първо и дългите им корелати (от фарингалния звук а, палаталния і и след това лабиалния u), следват ги тези, до които дъхът достига впоследствие; следват съгласните, които се произнасят посредством преграда в устната кухина на места, до които при произнасяне дъхът достига първо и т.н. Така че референтната точка в тази подредба не е външният наблюдател, нито самият говорещ, а изпълненият с движение дъх, *прана* или *атман*, силата, която генерира звука, и подредбата следва подредбата на местата, до които последователно достига дъхът“ (с 33-34).

В много отношения иновативно е и разглеждането на иначе многократно анализирани и изследвани в индологичната наука митологични образи и символи като жертвения кон (в *Брихадараняка упанишад*), олтарът *шйеначит*, изграждан в ритуала *агничаяна*, танцът на Шива, оста Раху-Кету, богът Праджапати и т.н. като образни и митологични възплъщения на впитането на пространството и времето (с.38).

Бих искала да открия още една част от изследването – 4.5. *Дървото на живота* (158-174), и по-конкретно анализа на образа на висящия на дърво *брахман* от притчата в *Махабхарата* (11.5–6) и неговото концептуално пресичане с ключов момент от ведическия ритуал *ваджанея*, в който поръчителят на ритуала и неговата съпруга се изкачват по жертвения стълб (*юпарохана*), който е един от основните ритуални субститути на космическото дърво в ритуалната практика на древните арии. Русева подчертава централна роля, която играе движението по вертикала и съответно в кръг на участниците в конкретния ритуален перформанс. Този анализ е само един от многото примери, които мога да посоча както за проникновеното обмисляне на образите и наративите, чрез които ариите артикулират усещанията и представите си за време в тази монография, така и за мащаба на научната мисъл на авторката. Те са свидетелство освен това за индологичната ѝ ерудираност, която ѝ позволява с лекота да подреди образите, символите и посланията от различните пластове на древната индийска култура в една обща концептуална парадигма.

В обобщение ще подчертая, че авторката на това монографично изследване си е поставила една много амбициозна научна цел – да извлече, да разтълкува и, до колкото

е възможно, да обобщи идеите за време, вместили в различни текстове на древноиндийската култура, защото, както подчертава и самата тя, „ведическите текстове не изказват последователни идеи по отношение на времето, които да са събрани в отделни глави или химни“ (с. 51). Единственото изключение са два химна в *Атхарваведа* (XIX.53–54), интерпретирани в настоящето изследване. Тъй като съм преглеждала тази монография няколкократно (в качеството ми на рецензент), мога убедено да заявя, че Русева се е справила по най-добрия начин с тази задача. До колкото ми е известно, в индологичната наука няма друго подобно цялостно, последователно и детайлно изследване на идеите за време в древноиндийската култура, което обхваща такъв широк спектър от оригинални текстове. Тук ще отбележа нещо, което се отнася и за втората монография на кандидатката – *Да вкусиш от най-сладкия плод на безсмъртието: Идеи за смъртта, пътя към отвъдното и съня в Древна Индия*. Русева е превела за целите на изследването си от ведийски и санскрит на български език множество произведения или откъси от произведения, което също следва да бъде отчетено като достойнство на предложените научни трудове, макар че, както е добре известно, преводът не се третира като научен принос. В конкретния случай обаче става въпрос за текстове, които се превеждат за първи път на български език, при това на текстове, чийто превод в много отношение е изпитание за преводачите и анализаторите им. Най-малкото тези преводи биха могли да бъдат използвани в обучението по санскрит, тоест имат конкретна приложна стойност.

В две студии (No. 7 и 11) и една статия (No. 8) доц. Русева разглежда концептуализацията на времето в будизма. Размишленията в студията *On the Personal Experience of Momentariness in Buddhism* са определено провокативни, защото като отбелязва и авторката тяхна отправна точка са „записи на преживявания от първата година на болестта на диагностицирани като шизофреници пациенти“. Според авторката тези преживявания много напомнят на описанията на преживяването на мигновеността в текстовете на будистката школа йогачара. В тази перспектива тя интерпретира темата за мигновеността в будизма, най-вече като медитативна практика. Студията е показателна за склонността, но и за научния капацитет на Русева да подхожда интердисциплинарно и определено нестандартно към изследваната проблематика. Интригуващите ѝ заключения относно манипулативния характер на прилаганите от последователите на йогачара медитативни техники препращат в някаква степен към изследването на идеите за време в ранния будизъм във втората ѝ

„будистка“ публикация – *The Moment in which the River rests: Time in early Buddhism*. Проследявайки различните гледни точки по отношение на същността на времето, артикулирани в каноничната палийска литература, Русева подчертава, че те имат за цел преди всичко да манипулират усещането за време на тръгналите по пътя на Буда, така щото те да осмислят по-цялостно заобикалящия ги свят, самите себе си, както и това, че времето всъщност е илюзорен умствен конструкт и да постигнат крайното освобождение (*ниббана/нирвана*). Върху сходна проблематика е фокусирана и студията *Some Buddhist Notions on Time and on the Sense of Time*, в която са разгледани схващанията, изложени в Палийския канон и *Муламадхьямикакарика*, относно линейността, цикличността и императивността на времето.

И трите публикации показват трайния интерес на доц. Русева към будистката интерпретация на времето, чиято специфика се предпоставя от сотериологичния характер на будисткото учение.

Втората монография на доц. Русева *Да вкусиш от най-сладкия плод на безсмъртието: Идеи за смъртта, пътя към отвъдното и съня в Древна Индия* обобщава и дообогатява изследването на визираната проблематика в поредица от по-ранни публикации. Тя до голяма степен е свързана концептуално с първата монография, защото темата за смъртта и безсмъртието препраща естествено към тази за времето и начините, по които можеш да преодолееш ограниченията на времето и пространството. Наблюденията и заключенията на авторката са изложени на 160 стр., изследването е структурирано в две основни части. В първата част е разгледана до голяма степен нехомогенната, както подчертава и авторката, древноиндийска представа за отвъдното и пътуването към него. Във втората – релацията сън – смърт и най-вече значимостта, която се придава на сънуването и реалността по време на сънуване, която въздейства върху състоянието на будност. Изворовият материал, върху което се основават съжденията на Русева, е изключително широкообхватен – той включва сакрални текстове от ведическия канон, от неканоничната ритуалистична литература, наративи от епическата традиция (*Махабхарата* и *Пураните*), както и текстове от традицията на *Аюрведа*, от будистката наративна литература и др. Изследването показва, че авторката му познава в детайли специализираната литература по темата. И в тази монография, както и в първата, Русева се фокусира върху структуроопределящи по отношение на светогледа на древния човек теми – смърт и безсмъртие; сънуване и будуване; тук (на земята) и там (в отвъдното) и прочие. И в

тази монография, както и в първата демонстрира способността си да „вижда“ по-голямата картина и мястото на отделния компонент в нея, влизащ в определени съотношения с останалите. В тази връзка за мен е особено ценен изводът на Русева за скъсяването на разстоянието между будността и съня и възприемането на двете състояния като продукти на съзнанието. Както тя подчертава „Много рано индийците откриват съня като философски и психологически начин за самоопознаване, а в Упанишадите интерпретацията на сънища се развива и до начин за философско осъзнаване и осмисляне на света“ (с. 101).

Изложението в книгата е много последователно и систематично. Тя откроява от една страна специфичните за индийската мисловна парадигма схващания за смъртта, живота след смъртта, пътуването на душата и съня, но от друга проследява универсалните им характеристики, които ги правят иманентна част от индоевропейското им концептуализиране.

Изключително приносен характер има изследването на доц. Русева в статията *Й Пранá в Атхарваведа*. Въз основа на превод и анализ на химна XI 4., в чийто фокус е един от най-важните ведически концепти *пранá* („дъх“, „жизнена сила“), както и на други ведически текстове, тя съставя семантичната му карта (съгласно дефиницията на Naspelmath), построявайки семантичните вериги, в които се вгражда. В статията се проследява процеса на генерализация, през който преминава значението на концепта от „дъх“ до „дух“, „същина, която се слива с вятъра“ и се обосновава връзката между действието „дишане“ и идеята за божественото. Не по-малко стойностна е и построената семантична карта на българската дума „дъх“/„дишане“ и съпоставителното разглеждане на двете семантични вериги.

Иновативен е подходът на Русева в статията *Да създадеш космос от самия себе си – за разчленяването и повторното раждане* по отношение на универсалната митема за сътворяването на света от разчлененото тяло на първото същество (Пуруша, Праджапати), която играе централна роля в космогоничните представи на древните индоарии. Тя е интерпретирана в перспективата на преживявания на отделния индивид по време на ритуали за инициране и пречистване. Русева разглежда тясната връзка между генезиса на мита и личното преживяване, както и значимостта на постигането на конкретно психическо състояние по време на ритуалното разиграване на мита.

Заклучение

Научно-изследователската дейност на доц. д-р Гергана Русева я представя като перспективен учен с оригинално мислене, с широки и задълбочени познания в полето на санскритологията ведологията. Респектиращата ѝ като количество и качество научна продукция и ползотворната ѝ преподавателска дейност ми дават основание за категорично положителната им оценка. Ето защо убедено препоръчвам на уважаемото научно жури да избере доц. д-р Гергана Руменова Русева за **професор в конкурса по професионално направление 2.1. Филология (Санскрит – език и култура)**.

21.01. 2024г.

Рецензент:

проф. д-р Милена Братоева